

**Powstawanie notatek Prusa na temat kompozycji
i ich znaczenie**

Wszyscy prusolodzy doskonale znają wypowiedź broniącego się w swym *Słódku o krytyce pozytywnej* przed atakami Aleksandra Świętochowskiego autora *Lalki*, który opisuje, jak zaczęły powstawać jego poważniejsze przemyślenia na tematy literackie, gdy – zdawszy sobie sprawę z braków swej wczesniej twórczości – poszukiwał „prawideł” pisanie w podręcznikach i... ich nie znalazł:

„Wówczas, zdesperowany, wziąłem się sam do rozstrzygnięcia kwestii: «Czy twórczość literacką można ująć w jakieś ogólne prawidła?» Po kilku latach spostrzeżeń i rozmyślań kwestia zaczęła mi się rozjaśniać, a już w sierpniu r. 1886 porobiłem pierwsze notatki. Dziś samych twierdzeń, wniosków i zagadnień z tej dziedziny mam przeszło 80 arkuszy, niektóre części metody wypróbowałem praktycznie i jeżeli mi Bóg pozwoli, mam nadzieję wydać naukowo opracowaną teorię twórczości literackiej. Przypuszczam, że znajdą się w niej rzeczy dość nowe”¹.

Notatki owe, powstające w latach 1886–1889 i kontynuowane później (zachowały się zeszyty z lat 1896–1898 oraz notesy z lat 1898–1904...; ważnym elementem tytułów tych notatek jest umieszczany przez Prusa w ich pierwszym czy kolejnym członie wyraz „kompozycja”²), nigdy nie zostały ogłoszone – jak również dobrze wiadomo badaczom – za życia pisarza, w całości także nigdy ich nie opublikowano. Nieukończona praca na temat owych „prawideł” twórczości literackiej pozostała więc w postaci rozmaitych nieuporządkowanych uwag, „twierdzeń, wniosków i zagadnień z tej dziedziny”, znajdujących się między innymi rozważaniami, dotyczącymi kompozycji – jak nam się dziś wydaje – o wiele bardziej pośrednio, czyli zajmujących się zarówno logiką, jak filozofią, socjologią czy psychologią.

Praca ta stanowi jednak przecież ciągle jeszcze mało znaną i nadal niedocenioną kopalnię wiedzy o poglądach estetycznych Prusa i odkrytych przez niego bądź powtórzonych za innymi „prawidłach” twórczości literackiej, a także o jego ujęciach filozoficznych, wiedzy na temat socjologii i psychologii. Nic więc dziwnego, że jej fragmenty bywają dość często cytowane – zwłaszcza za przedrukowującym je stosunkowo dość obszernie zbiorem *700 lat myśli polskiej*³, ale także za pracami Stefana Melkowskiego⁴ czy innych badaczy estetyki i twórczości Prusa na czele z Zygmuntem Szweykowskim⁵, za wyborem dokonany przez Piotra Lehra-Spławińskiego⁶, rzadziej – bezpośrednio z mikrofilmu czy z oryginału. Przywołania owe – po-

¹ B. Prus, *Słódko o krytyce pozytywnej. (Poemat realistyczny w 6 pieśniach)*. „Kurier Codzienny” 1890, nr 308–316. Cyt. za: B. Prus, *Studia literackie, artystyczne i polemiki*. W tegoż: *Pisma*. Pod red. Z. Szweykowskiego. T. XXIX. Warszawa 1950, s. 197. Zachowane w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy *Notatki o kompozycji* Prusa z lat 1886–1889 (sygn. 144 II) zawierają jednak tylko sześćdziesiąt dwa arkusze i możliwe, że w roku 1890 nie było ich więcej.

² Znajdują się one w Dziale Rękopisów Biblioteki m.st. Warszawy pod sygnaturą 145 II i 146 II. W latach 1901–1912 powstało ponadto piętnaście kolejnych notatników pisarza, mających pod wieloma względami podobny charakter, ale już niezawierających w tytule słowa „kompozycja”, którymi się tutaj bezpośrednio nie zajmuję.

³ *700 lat myśli polskiej. Filozofia i myśl społeczna w latach 1865–1895*. Cz. I. Wybór, oprac. i przyp. A. Hochfeldowa, B. Skarga. Warszawa 1980.

⁴ S. Melkowski, *Poglądy estetyczne i działalność krytycznoliteracka Bolesława Prusa*. Warszawa 1963.

⁵ Z. Szweykowski, *Twórczość Bolesława Prusa*. Poznań 1947 i 1972.